Elinizde bulunan kitap, mezhep hikâyemizin Eş'arî ayağını tanıtmayı ve okuyucuyu Eş'arîler, onların ilişkileri, amaç ve gündemleri hakkında bilgi ve fikir sahibi kılmayı amaçlamaktadır. Burada Eş'arî tarafgirliği, telkin ve övgüsü yapılmadığı gibi aleyhtarlığı da söz konusu olmamış; mezhepler tarihi yöntemi olan objektif olma ve analitik biçimde değerlendirme esas alınmıştır. Mezhepler tarihi yöntemine göre sadece nakletmek veya eleştirmek yahut övmek bilim değildir. Nakletmenin yanı sıra çapraz okumalarla arka planı gösterip değerlendirmek, temellendirmek ve bağlantılarını ve boyutlarını göstermek de gerekmektedir. Elinizdeki kaynak da tam olarak bu zeminde ve bu prensiple hazırlanmıştır.

Kitapta başlangıcından bugüne Eş'arîlik çemberinde duran veya buraya katkı sunan ulema tanıtılmaktadır. Eş'arî gelenek içerisinde yer alan veya öyle olduğu bilinen bütün âlimleri ve görüşlerini ayrıntılarıyla vermek bu çalışmanın, öngörülen kapsamını aştığı için bu gelenekte iz bırakmış âlimlerin biyografi ve görüşlerini vermekle yetindik. Eserde, Eş'arî âlimlerin biyografileri, eserleri ve düşünsel gündemleri kısaca ele alınmış; Eş'arîliğe katkılarına ve dolayısıyla mezhepler tarihindeki konumlarına değinilmiştir. Bir başka ifadeyle bu çalışma, meşhurların yanı sıra Tabakât eserlerinde yalnızca birkaç cümle ile zikredilen fakat Müslüman ilim geleneğine önemli katkılar sunmuş çok sayıda âlimi kapsayarak kronolojik biçimde Eş'arî kelamcıların tanıtımını yapmaktadır.

Tanıtımı yapılan birçok ismi ilk defa gün yüzüne çıkarmakta olan eserimiz, dört ana başlıktan oluşmaktadır. Genelde Kelâm ve Mezhepler Tarihi akademisyenlerinin yazdığı, klasik ve çağdaş dönemden 200'den fazla kelamcının: 1- hayatını ve yaşadığı ortamı 2- eserlerini ve hakkındaki çalışmaları 3- düşüncelerini ve bunların tartışmalarını 4- Eş'arî geleneğe katkılarını (mezhepler tarihindeki yerini) irdelediği bu çalışmayı büyük bir emek ve titizlikle hazırladık. Buna göre eserimiz dört sacayağından oluşmakta ve günümüz uleması sayılan yazarlar, her bir başlığı diğerine feda etmeden veya birinin diğerini gölgelemesine müsaade etmeden altını akademik bir titizlik ve analitik bir ruhla doldurup değerlendirmiş durumdadır.

120 kadar akademisyen âlimin katıldığı bu çalışma, Türkçe yazılmış önemli bir Tabakât-Terâcim ve kısmen Mu'cem ile Cerh/Tadil ve Ensablar gibi biyografik bir eserdir. Hatta hocalarımızın perspektifi ile bu eserimiz: 1- menkıbe ve mitolojiden arınmış 2- sırf nakil ve takdir veya tenkid ile yetinilmeden hazırlanmış, sahasında mümtaz bir kaynak niteliği taşımaktadır.

ISBN: 978-625-576-411-9
9 786255 764119
iz.com.tr
/izyayincilik
1456

Eş'arî Kelamının Öncüleri

Editör:
Mustafa Akman

iz

Eş'arî Kelamının Öncüleri

Editör:
Mustafa Akman

iz

© İz Yayıncılık Limited Şirketi, 2025
Sertifika no: 49821

Kitabın tüm hakları saklıdır ve Türkçe yayın hakları İz Yayıncılık'a aittir.
Kısmen veya bütünüyle çoğaltılamaz, yapay zeka teknolojileri veya
sistemlerini eğitme amacıyla kullanılamaz.

İz Yayıncılık: 1439
İslam Klasikleri
İslam Düşüncesi | Kelam
ISBN: 978-625-576-411-9
1. baskı, İstanbul 2025

Mahmutbey Mahallesi Taşocağı Yolu Caddesi
212 My Office No: 3 Kat: 31 Daire: 510 Bağcılar/İstanbul
Telefon: (212) 5207210
www.iz.com.tr
E-posta: bilgi@iz.com.tr

Yayın Koordinatörü: Murat Ayar
Kapak ve Sayfa Tasarımı: Ali Kahraman

Basıldığı yer: Erkam Yayın Sanayi ve Ticaret A.Ş. (Sertifika no: 51796)
İkitelli Osb Mh. Atatürk Blv. Haseyad 1. Kısım No: 60/3C Başakşehir/İstanbul

EBÛ UBEYD el-KĀDÎ (ö. 319/931)

Doç. Dr. Mustafa AKMAN[1]

1. Hayatı ve Yaşadığı Ortamı

Ebû Ubeyd Alî b. el-Hüseyn b. Harb el-Kādî el-Bağdâdî (أبو عبيد القاضي) , 237/851'de Bağdat'ta doğdu. İbn Harbûye (Harbeveyh) diye de tanınan Ebû Ubeyd, mezhep kurucusu büyük fıkıh ve hadis âlimi (Ebû Abdillâh İbrâhîm b. Hâlid b. Ebi'l-Yemân el-Kelbî el-Bağdâdî) Ebû Sevr (ö. 240/854) ve Zâhirî mezhebinin kurucusu (Ebû Süleymân Dâvûd b. Alî b. Halef el-İsfahânî) Dâvûd ez-Zâhirî'den (ö. 270/884) ders aldı. Kur'an, hadis, fıkıh, hilâf ve meânî ilimlerinde tahsilini ilerletti.

Bir süre Vâsıt kadılığı yaptıktan sonra Mısır kadılığına tayin edildi (293/906). Büyük bir kısmı Abbâsî Halifesi Muktedir-Billâh'ın (ö.320/932) hilâfeti ve Ebû Mansûr Tekîn'in (ö.321/933) Mısır valiliği dönemine rastlamak üzere toplam on sekiz yıl altı ay süren bu görevinden kendi isteğiyle ayrıldı (311/924).[2]

Görev süresi boyunca başta Ebû Mansûr Tekîn olmak üzere valiler ona karşı büyük saygı gösterdiler. Kaynaklarda son derece vakarlı, âdil, takvâ sahibi[3] bir kişi ve valilerin bizzat ziyarette bulundukları en son kadı olduğu kaydedilmektedir. İstifasından sonra Bağdat'a döndü. Vefatına kadar hadis rivayetinde bulundu ve kurduğu ders halkalarıyla talebe yetiştirdi. Şâfiî fakihi ve Mısır kadısı İbnü'l-Haddâd el-Kinânî (ö.344/955), meşhur talebesidir. 319/931 tarihinde Bağdat'ta vefat etti ve evine defnedildi.[4]

---

1 Hakkari Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Kelam ve Mezhepler Tarihi Öğretim Üyesi. makman64@gmail.com

2 Ali Osman Ateş, "Ebû Ubeyd el-Kādî", Diyanet İslâm Ansiklopedisi, (İstanbul 1994), 10/249.

3 "Uzun bir süre Mısır kadılığı yaptı. Güvenilir, âlim bir kimseydi. Kadıların seçkinlerinden ve âdillerindendi. Ebu Sevr'in (ö. 240/854) mezhebine göre fıkıh öğrenmiş idi." İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye Büyük İslam Tarihi*, çev. Mehmet Keskin, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1994), 11/294.

4 Ebû Ömer Muhammed b. Yûsuf el-Kindî, *Kitâbu Vulât ve Kitâbu'l-Ḳuḍât,* nşr. Rhuvon Guest, Beyrut: el-Aba el-Yesuiin, 1908 (London, 1912), 481, 523-531; Ebu'l-Ferec Abdurrahman b.

2. Eserleri ve Hakkındaki Çalışmalar

Kayda geçmiş herhangi bir eseri bilinmediği gibi DİA maddesi dışında hakkında Türkçe veya farklı bir dilde yazılmış bir çalışma da bulunmamaktadır.

3. Düşünceleri ve Tartışmalar

Ahmed b. Mikdâm el-İclî, Yûsuf b. Mûsâ el-Kattân, Hasan b. Arafe el-Abdî, Hasan b. Muhammed ez-Za'ferânî, Hüseyin b. Ebû Zeyd ed-Debbâğ, Yahyâ b. Muhammed el-Bezzâz, Ebü's-Seken Zekeriyyâ b. Yahyâ et-Tâî, Serî es-Sakatî gibi âlimlerden hadis rivayet etmiş, kendisinden de Ebû Ömer İbn Hayyûye, İbnü'l-Mukrî el-İsfahânî, Ebû Hafs İbn Şâhin, Ebû Bişr ed-Dûlâbî, Ebû Ca'fer et-Tahâvî, Ebü'l-Hasan İbnü'l-Cerrâh rivayette bulunmuşlardır. Kütüb-i Sitte müelliflerinden Nesâî (ö.303/915), güvenilir bir râvî olan Ebû Ubeyd'den rivayette bulunarak es-Sünen'inde hadislerini tahriç etmiş, Dârekutnî (ö.385/995) de üstün şahsiyetli ve fazilet sahibi bir kimse olduğunu söylemiştir.[5]

Mısır'daki Hanefîlerin imamı kabul edilen Ebû Ca'fer et-Tahâvî'den (ö.321/933) şöyle bir anekdot nakledilmiştir: Ebû Ubeyd, fıkhî meseleleri benimle müzakere ederdi. Bir gün bir meselede ona bir cevap verdim. Bana, "Ama Ebû Hanîfe'nin görüşü böyle değil?" diye itiraz etti. Ben de ona dedim ki: "Ey Kâdî! Ben Ebû Hanîfe'nin her söylediğini kabul mü ediyorum?" Bunun üzerine o, "Seni sadece mukallid sanıyordum" deyince ben de ona "Ancak körü körüne bağlananlar (asabî) taklit eder" dedim. O da "Ya da ahmak olanlar" diye ekledi.[6]

Ali el-Bağdâdî, *el-Muntaẓam fî târîḫi'l-mülûk ve'l-ümem*, thk. Muhammed Ata- Mustafa Ata, 1. Bsk., (Beyrut: Daru'l-kutubi'l-ilmiyye, 1412/1992), 13/302-303; Muhammed b. Ahmed ez-Zehebî, *Siyeru aʿlâmi'n-nübelâʾ*, nşr. Şuayb el-Arnaût- Ekrem el-Busi, 14. Bsk., (Beyrut: Müessesetu'r-risale, 1417/1996), 14/536-538; Abdurrahîm el-İsnevî, *Ṭabaḳātu'ş-Şâfiʿîyye*, nşr. Abdullah el-Cubûrî, (Bağdad: Matbaatu İrşad, 1390/1970), 1/397-398; İbn Kesîr, *Tabakatu'l-fukahai'ş-Şâfiîyyîn*, thk. Ahmed Ömer Haşim - Muhammed Garb, (Mektebetu's-sekafeti'd-diniyye, 1413/1993), 200, 214-216; İbn Kâdî Şuhbe, *Ṭabaḳātu'ş-Şâfiʿîyye*, 1. Bsk., nşr. Abdulalîm Hân, (Haydarabat: Dairetu'l-mearifi'l-Osmaniyye, 1398/1978), 1/57-59.

5 İbn Hacer el-Askalânî, *Tehẕîbu't-Tehẕîb*, (Kahire: Daru'l-kitabi'l-İslamî, 1414/1993), 7/303-304; Ebû Bekir b. Hidâyetullah el-Hüseynî, *Ṭabaḳātu'ş-Şâfiʿîyye*, nşr. Âdil Nüveyhiz, 2. Bsk., (Beyrut: Daru'l-afaki'l-cedide, 1402/1982), 53-54; Abdulhay b. Ahmed İbnu'l-İmâd, *Şeẕerâtu'ẕ-ẕeheb fî eḫbâri men ẕeheb*, thk. Abdulkadir Arnavut- Mahmud el-Arnavut, (Beyrut: Dâru ibn Kesir, 1410/1989), 4/93.

6 Ahmet Yaman, "Fıkıh Usûlü İşlevini Tamamladı mı?, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 57, (2019), 33.

Hadislerde geçen sebîlullah kavramını izah sadedinde bunlar "gâzilerdir ki zengin de olsalar kendilerini Allah'ın yoluna adadıkları ve bu yolda gayret sarf ettikleri için onlara zekât malından verilir" şeklinde yorumlanmıştır. Daha sonra da zengin olsalar bile kadılık, fetva makamı ve ilim öğretme gibi Müslümanların genelini ilgilendiren maslahatları ikâme eden kişiler de sebîlullaha dâhil edilmektedir. Ayrıca Şâfiî müçtehidi Ebû Ubeyd el-Kâdî'nin dünyevî kamu maslahatlarını gerçekleştirenleri de bu gruba soktuğu nakledilmektedir.[7]

4. Eş'arî Geleneğe Katkıları (Mezhepler Tarihindeki Yeri)

Şâfiî müctehidi olan Ebû Ubeyd, fıkıhta hocası Ebû Sevr'in usulünü benimsemiş ve onun mezhebine uygun fetvalar vermiştir. Kuram ve kurumsal mezhep içi ilmî seviyesi açısından Ashâbu'l-vücûhtan[8] (أصحـاب الوجـوه) olan Ebû Ubeyd'in çeşitli fetvaları, Şâfiî mezhebinin temel kaynaklarından *el-Müheẕẕeb* ve *er-Ravża* başta olmak üzere çeşitli eserlerde kaydedilmiştir. Ebû Ubeyd kıyası çok kullanmakla meşhur olup Şâfiî mezhebinde kabul edilen görüşlere aykırı bazı ictihadlarda da bulunmuştur.[9] Ebû Ubeyd'in, Eş'ariyye mezhebinin kurucusu Ebû'l-Hasen el-Eş'arî'nin (ö.324/935) yaşadığı ilim ve yaşam alanında bulunduğu ve bunun da güçlü ihtimalle Şâfiîlerin egemen olduğu lokasyon olması hasebiyle Eş'arî mezhep mensubu olarak kabul edilmiştir.

---

7 Muhammed b. İsmail Emîr es-San'ânî (1182/1768), *Subulu's-selâm Şerhu Bulûği'l-merâm*, 1. Bsk., (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1430/2009), 398; İbrahim Yıldız, *Kur'ân'da Sebîlüllah Kavramı*, 1. Bsk., (Bursa: Emin Yayınları, 2015), 85.

8 Şâfiîler'in müctehidlerle ilgili sınıflandırmalarına göre, mezhep imamının usul ve kaidelerine bağlı kalarak ictihadda bulunan fıkıh âlimleri demektir. Nevevî'nin (ö.676/1277) yaptığı tasnifte "müntesip müctehidler" çerçevesinde mütalaa edilen bu âlimler, delil ve görüşlerinde mezhep imamına bağımlı olmayan "mutlak müntesip müctehidler"den sonra gelirler ve ictihadda bulunurken imamlarının koyduğu usul ve kaideleri aşmazlar. Delillerden hüküm çıkarma konusunda kabiliyetleri tamdır. Mezhep imamından görüş nakledilmeyen konularda onun usulünü uygulayarak ictihadda bulunurlar. "Mezhepte müctehid" diye de anılan bu âlimler Hanefîler'in tasnifinde "mesâilde müctehid" ve ashâbu't-tahrîc tabakalarına tekabül etmektedir. Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *el-Mecmû': Şerḥu'l-Müheẕẕeb li'ş-Şirazî*, thk. Muhammed Necip el-muti, (Cidde: Mektebetu'l-irşad, 1980), 1/75-78. Ancak diğer kademeleri "Ashâbu't-Tahrîc, Ashâbu't-Temyîz, Ashâbu't-Tercîh" olan bu kademe ve statülerin tamamının kurumsal mezhep yapılarının devamı adına "mezhepçilk kafesi"nin devamına matufen geliştirildiği bilinmektedir.

9 Bkz. Tâceddîn Sübkî, *Tabakâtu'ş-Şâfiiyeti'l-kübrâ*, thk. Mahmud M. et-Tanâhî- Abdulfetteh Muhammed, 2. Bsk., (Mısır: Daru'l-Hicr, 1413/1992), 3/446-455.

Kaynakça

Ateş, Ali Osman, "Ebû Ubeyd el-Kādî", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul 1994), 10/249.

Ebu'l-Ferec, Abdurrahman b. Ali el-Bağdâdî, *el-Muntaẓam fî târîḫi'l-mülûk ve'l-ümem*, thk. Muhammed Ata- Mustafa Ata, 1. Bsk., Beyrut: Daru'l-kutubi'l-ilmiyye, 1412/1992.

Hüseynî, Ebû Bekir b. Hidâyetullah, *Ṭabaḳātu'ş-Şâfiʿiyye*, nşr. Âdil Nüveyhiz, 2. Bsk., Beyrut: Daru'l-afaki'l-cedide, 1402/1982.

İbn Hacer el-Askalânî, *Tehẕîbu't-Tehẕîb*, Kahire: Daru'l-kitabi'l-İslamî, 1414/1993.

İbn Kādî Şuhbe, *Ṭabaḳātu'ş-Şâfiʿiyye*, 1. Bsk., nşr. Abdulalîm Hân, Haydarabat: Dairetu'l-mearifi'l-Osmaniyye, 1398/1978.

İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye Büyük İslam Tarihi*, çev. Mehmet Keskin, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1994.

İbn Kesîr, *Tabakatu'l-fukahai'ş-Şâfiîyyîn*, thk. Ahmed Ömer Haşim - Muhammed Garb, Mektebetu's-sekafeti'd-diniyye, 1413/1993.

İbnu'l-İmâd, Abdulhay b. Ahmed, *Şeẕerâtu'ẕ-ẕeheb fî eḫbâri men ẕeheb*, thk. Abdulkadir Arnavut- Mahmud el-Arnavut, Beyrut: Dâru ibn Kesir, 1410/1989.

İsnevî, Abdurrahîm, *Ṭabaḳātu'ş-Şâfiʿîyye*, nşr. Abdullah el-Cubûrî, Bağdad: Matbaatu İrşad, 1390/1970.

Kindî, Ebû Ömer Muhammed b. Yûsuf, *Kitâbu Vulât ve Kitâbu'l-Ḳuḍât*, nşr. Rhuvon Guest, Beyrut: el-Aba el-Yesuiîn, 1908 (London, 1912).

Nevevî, Yahyâ b. Şeref, *el-Mecmûʿ: Şerḥu'l-Mühẕẕeb li'ş-Şirazî*, thk. Muhammed Necip el-muti, Cidde: Mektebetu'l-irşad, 1980.

Sanʿânî, Muhammed b. İsmail Emîr, *Subulu's-selâm Şerhu Bulûği'l-merâm*, 1. Bsk., Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1430/2009.

Sübkî, Tâceddîn, *Tabakâtu'ş-Şâfiiyeti'l-kübrâ*, thk. Mahmud M. et-Tanâhî-Abdulfetteh Muhammed, 2. Bsk., Mısır: Daru'l-Hicr, 1413/1992.

Yaman, Ahmet, "Fıkıh Usûlü İşlevini Tamamladı mı?", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* [İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü Dergisi], 57, (2019), 25-46.

Yıldız, İbrahim, *Kur'ân'da Sebîlüllah Kavramı*, 1. Bsk., Bursa: Emin Yayınları, 2015.

Zehebî, Muhammed b. Ahmed, *Siyeru aʿlâmi'n-nübelâʾ*, nşr. Şuayb el-Arnaût-Ekrem el-Busi, 14. Bsk., (Beyrut: Müessesetu'r-risale, 1417/1996.